

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загального та слов'янського мовознавства

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

Українські та польські фразеологічні одиниці з темпоральним значенням

Ukrainian and Polish phraseological units with temporal meaning

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Виконала: студентка денної
форми навчання

6.020303 Філологія

«Українська мова та література»

Давидяк Вікторія Валеріївна

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Яковенко Л. І. _____

Рецензент:

к. філол. н., доц. Романченко А. П.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ 11 від 27.05. 2019 р.

Захищено на засіданні ЕК № ____
протокол № _ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____ проф. Войцева О. А.
(підпис)

_____ доц. Шевченко Т. М.
(підпис)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Поняття фразеологічної одиниці.....	8
1.2. Різні підходи до вивчення фразеологічних одиниць.....	12
1.3. Паремії та їх основні ознаки.....	16
1.4. Систематизація паремійного матеріалу.....	19
1.5. Порівняльні дослідження у галузі слов'янської фразеології.....	21
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ.....	24
2.1. Семантичні групи фразеологізмів на позначення часу в українській мові.....	24
2.2. Особливості компонентного складу українських темпоральних фразеологізмів.....	30
2.3. Семантичні групи фразеологізмів на позначення часу в польській мові.....	32
2.4. Особливості компонентного складу польських темпоральних фразеологізмів.....	39
2.5. Порівняльний аналіз українських та польських фразеологізмів на позначення часу.....	42
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ.....	47
3.1. Семантичні групи українських паремій з лексикою на позначення часу.....	47
3.2. Особливості компонентного складу українських паремій з лексикою на позначення часу.....	59
3.3. Семантичні групи польських паремій з лексикою на позначення часу.....	60

3.4. Особливості компонентного складу польських паремій з лексикою на позначення часу.....	68
3.5. Порівняльний аналіз українських та польських паремій з лексикою на позначення часу.....	69
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

ISJP – Inny słownik języka polskiego

ВСТУП

Сьогодні проблеми фразеології привертають усе більшу увагу науковців. Активно досліджується різний фразеологічний матеріал, поглиблюються обґрунтування низки важливих теоретичних положень, насамперед пов'язаних з основними ознаками фразеологізмів, принципами систематизації, установлення спільних і відмінних рис між фразеологічними й іншими одиницями мови, аналізуються семантичні, структурно-граматичні та стилістичні особливості фразеологічних зворотів, розробляються питання етимологізації фразеологізмів.

Актуальність роботи полягає у тому, що мовна концептуалізація часу на сьогодні є дуже популярною. Адже час належить до однієї з основних форм буття людини. Розуміння часу є одним із головних філософських понять, яке ґрунтується на життєвому досвіді людини. Усе в нашому житті пов'язане з часом. Існуючи в часовому проміжку між минулим і майбутнім, ми усвідомлюємо послідовність подій, що відбулися раніше, плануємо майбутнє. Отже, поняття часу є важливим для дослідження його репрезентації у мові. У фразеологічних одиницях не кожна ділянка дійсності знаходить своє відображення. Найчастіше фразеологізми позначають ті явища, які для людини є найважливішими, найсуттєвішими. Саме до таких належить поняття часу. Також великої популярності набувають порівняльні дослідження у фразеології, які є дуже цінним матеріалом для ширшого розкриття мовної картини світу, для національної ідентифікації народу.

Метою дослідження є порівняльний аналіз реалізації поняття часу в українській та польській фразеології, а саме встановлення семантичних та структурних особливостей українських та польських темпоральних фразеологічних одиниць. Для досягнення зазначеної мети було виконано наступні завдання:

1. Інвентаризовано шляхом суцільної вибірки з фразеологічних словників і збірок прислів'їв та приказок ФО на позначення часу в українській та польській мовах.

2. Здійснено семантичну класифікацію зібраного матеріалу.

3. Встановлено особливості компонентного складу фразеологічних одиниць на позначення часу в українській та польській мовах.

4. Здійснено порівняльний аналіз семантики й компонентного складу українських та польських фразеологічних одиниць на позначення часу.

Об'єктом дослідження є українські та польські фразеологічні одиниці на позначення часу.

Предметом дослідження є семантика та компонентний склад українських та польських фразеологічних одиниць на позначення часу.

У процесі дослідження ми користувалися наступними **методами**: описовий, метод компонентного аналізу, зіставний, прийом кількісних підрахунків.

Джерелами для зібрання матеріалу послуговували Фразеологічний словник української мови за редакцією: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін., Словник української мови в 11 томах за редакцією К. І. Білодіда, Фразеологічний словник української мови в 2 томах Г. М. Удовиченка, збірка прислів'їв та приказок за редакцією М. Т. Номиса, збірка прислів'їв та приказок за редакцією М. М. Пазяка та С. В. Мишанича, Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza, Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki, Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / oprac. A. Kłosińską, E. Sobol, A. Stankiewicz, Słownik idiomów polskich PWN / oprac. L. Drabik, E. Sobol, A. Stankiewicz, Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich / oprac. J. Krzyżanowskim

Матеріалом дослідження послуговували 140 українських та 136 польських фразеологізмів та 390 українських й 394 польських паремій на позначення часу, які було вилучено шляхом суцільної вибірки зі словників та збірок.

Практична цінність роботи: дані дослідження можуть бути використані при викладанні фразеології в школі, для укладання

фразеологічних словників, при здійсненні зіставного аналізу української та польської фразеології з іншими мовами.

Наукова новизна роботи: вперше здійснено порівняльний аналіз українських та польських темпоральних ФО із застосуванням зіставного методу та методу компонентного аналізу.

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри. Роботу виконано у межах наукової теми кафедри загального та слов'янського мовознавства "Дослідження лексико-граматичних аспектів слов'янського мовного простору".

Апробацію результатів дослідження здійснено на Міжнародній студентській Кирило-Мефодієвській конференції в 2017 році та на щорічній звітній студентській науковій конференції в Одеському національному університеті І. І. Мечникова в 2018 році.

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається зі списку скорочень, Вступу, трьох розділів, Висновків та списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідивши фразеологізми на позначення часу в українській та польській мовах, можемо дійти наступних висновків. Кількісна різниця фразеологізмів з темпоральним значенням в українській та польській мовах є несуттєвою (140 , польських – 136). Як бачимо, кількісна різниця є несуттєвою.

У фразеології обох мов можна виділити одиниці, що позначають етапи людського життя, певний період, підкреслюють давність події, вказують на її довготривалість, регулярність, вичленовують певний проміжок доби. Важливим є також такі часові характеристики, як *найближчий час*, *невизначений час*, *пізно*.

Деякі семантичні групи у обох мовах містять опозицію: «давно–недавно», «довго–швидко», «рано–пізно».

Компонентний склад польських та українських фразеологізмів на позначення часу доводить універсальний характер метафоризації часу людською свідомістю. В обох мовах для вираження темпоральності найбільш поширеними є лексеми (відповідно в українській та польській мовах): *день* (21 і 20 ФО), *ніч* (9 і 17 ФО) , *година* (5 і 10 ФО). Також в польській мові часто використовуються лексеми *rok* (8 ФО), *wiek* (10ФО), натомість в українській фразеології ці лексеми не настільки поширені.

Існують деякі відмінності на структурному рівні: в українській мові переважають наступні конструкції: прикметник + іменник (37%); числівник + іменник (20%). В польській мові переважають прийменниково-іменникові конструкції (41%) та іменниково-дієслівні (33%).

Найчастіше значення часу в компонентному складі темпоральних фразеологізмів передають (відповідно в українській та польській мовах): іменники – 48 % і 44% , прикметники – 19 % і 15%, дієслова – 10 % і 20 % , числівники – 17 % і 10%.

На основі відповідності або невідповідності польських та українських фразеологізмів на позначення часу виділяємо три групи: 1) Фразеологізми,

що демонструють повну відповідність у порівнюваних мовах, тобто повністю еквівалентні (50 %); 2) Фразеологізми, що характеризуються частковою відповідністю, тобто частково еквівалентні (32 %); 3) Фразеологізми з відсутністю будь-якої відповідності між розглянутими варіантами, тобто безеквівалентні ФО (18 %).

Конотативне забарвлення українських та польських темпоральних фразеологізмів має наступні відсоткові характеристики: (відповідно в українській та польській мовах): 1) такі, що мають позитивну конотацію – (14 % і 16%); 2) такі, що містять негативну оцінку – (40% і 31%); 3) нейтральні– (46% і 53 %).

Національна специфіка образності аналізованих одиниць полягає у тому, що в українській мові вік людини передається на асоціативному рівні, тобто безпосередньо пов'язаний з подіями та реаліями людського життя. Натомість в польській мові переважають фразеологізми в яких вік репрезентується на основі порівнянь: з біблійними персонажами, з видатними людьми, з тваринами.

Істотні відмінності у компонентному складі фразеологізмів спостерігаємо у семантичній групі «Найближчий час». В польській мові фрагмент короткого тимчасового відрізка передається лексемами *lada*, *ułamek mała*, які поєднуються з фізичними вимірами часу: *chwila*, *sekunda*, *godzina*. В українській мові найближчий час виражається тавтологічними парами.

В українській мові спостерігається більша кількість стилістично забарвлених фразеологізмів – (20%) , в польській – (13%).

Деякі польські та українські фразеологізми на позначення часу не лише передають часове значення, а й відбивають специфіку національної культури. Компонентами таких ФО виступають назви реалій та елементи культури, які притаманні певному народові. Найчастіше це власні імена історичних осіб або ж біблійні персонажі. Зазначимо, що таких фразеологізмів більше в польській мові.

Середні показники кількості паремій на позначення часу в українській та польській мовах також суттєво не відрізняються: загальна кількість українських паремій – 390, польських – 394.

Серед паремійного корпусу виділяємо такі, що позначають одиниці вимірювання часу (пори року, місяці, дні тижня, доба, година), відносний час (сьогодні, тепер, пізно, вчасно, колись), релігійні та календарно обрядові свята, часові обмеження, етапи людського життя, певний період.

Дослідивши компонентний склад польських та українських паремій на позначення часу, слід зазначити, що він є подібним, що доводить універсальний характер метафоризації часу людською свідомістю. В обох мовах для вираження темпоральності найбільш поширеними є лексеми на позначення пір року (відповідно в українській та польській мовах): літо / lato – 37 і 20 одиниць, зима / zima – 21 і 45 одиниць, весна / wiosna – 17 і 8 одиниць, осінь / jesień – 17 і 8 одиниць.

Також для вираження темпоральності поширеними є лексеми, що позначають місяці. Найбільш вживаними в українській мові є лексеми *січень* (10 одиниць), *лютий* (8 одиниць), *травень* (8 одиниць), *грудень* (7 одиниць), в польській мові – *styczeń* (12 одиниць), *maj* (10 одиниць), *sierpień* (10 одиниць), *wrzesień* (9 одиниць).

Темпоральне значення виражають лексеми на позначення днів тижня. Найчастотніше в обох мовах вживається лексема *неділя* (8 одиниць), *субота* (8 одиниць) та *понеділок* (7 одиниць), в польській мові – *niedziela* (8 одиниць), *sobota* (6 одиниць), *poniedziałek* (5 одиниць).

Поширеними у вираженні часового значення є лексеми-агіоніми. В українській мові нараховуємо 90 одиниць, в польській мові – 85. Варто також зазначити, що в українській мові це традиційні імена з православних святців, у польській – з католицьких.

Менш поширеними лексемами на позначення часу серед відібраних українських паремій є *день* (10 одиниць), *ранок* (8 одиниць), *ніч* (8 одиниць), *вечір* (7 одиниць), *хвилина* (5 одиниць), *тиждень* (4 одиниці), в польській

мові – *dzień* (12 одиниць), *ranek* (5 одиниць), *noc* (5 одиниць) *wieczór* (4 одиниці), *chwila* (3 одиниці), *tydzień* (2 одиниці), *jutro* (2 одиниці).

На основі відповідності або невідповідності польських та українських паремій на позначення часу виділяємо три групи: 1) Паремії, що демонструють повну відповідність у порівнюваних мовах, тобто повністю еквівалентні (25 %); 2) Паремії, що характеризуються частковою відповідністю, тобто частково еквівалентні (42 %); 3) Фразеологізми з відсутністю будь-якої відповідності між розглянутими варіантами, тобто безеквівалентні ФО (33 %).

Деякі польські та українські паремії на позначення часу, не лише передають часове значення, а й відбивають специфіку національної культури. Компонентами таких паремій виступають назви реалій та елементи культури, які притаманні певному народові. Найчастіше це власні імена історичних осіб, імена святих, назви релігійних свят.

Отже, темпоральні фразеологічні одиниці є органічною частиною у фразеологічній системі української та польської мови. Вони яскраво відображають сприйняття носіями мови однієї з найважливіших категорій буття, показують специфіку, яка пов'язана з особливостями усвідомлення часу українським та польським народом.

Контрастивне дослідження демонструє, що значна кількість зіставлених фразеологічних одиниць на позначення часу в українській та польській мовах мають семантичні відповідники. Така збіжність пояснюється спільним походженням двох мов, їх тривалими контактами, схожістю асоціативно-образного мислення носіїв української й польської мов, а також про універсальність позначення часу людською свідомістю взагалі. Очевидно, що поняття часу це – одне з базових понять у свідомості кожного народу й кожної людини.